

ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
FF UK V PRAZE

Anna Stöcklová

Dekompozice knihovnického systému

Verze 1.0

Praha

Květen 2008

1 KNIHOVNICKÝ SYSTÉM JAKO SOUČÁST INFORMAČNÍHO SYSTÉMU

Knihovnický systém je jedním z informačních systémů zprostředkování dokumentů a informací, v nich obsažených. Funkci zprostředkovatele zde vykonává knihovna, která dokumenty nejprve získá, pak zpracuje, uloží a půjčuje čtenáři. Systémový přístup k této problematice nám umožní chápat procesy a funkce knihovny komplexně, ve vnitřních ale také vnějších souvislostech. Dovolí nám definovat současný stav knihovny a při jakékoli změně v prvcích nebo vazbách i možné změny v chování systému. Každý dobře fungující systém musí být schopen vývoje. To samozřejmě platí i o knihovnickém systému. Změnám ve vnějších i vnitřních faktorech okolí systému, které ovlivňují jeho chování, by se měla přizpůsobit i organizace a náplň práce zaměstnanců informační instituce. Zejména je nutné, aby se tyto změny projevy co nejdříve ve službách uživatelům.

Obecně je systém definován jako komplex vzájemně spjatých prvků a jejich propojení s okolím. Systém může být současně prvkem systému vyššího řádu a každý prvek systému může být zároveň systémem nižšího řádu. Např. systém knihoven obsahuje prvky knihovna, říkáme tedy, že knihovna je prvkem systému knihoven. Jestliže definuji systém knihovny, pak jsou jeho prvky - např. dokumenty nebo procesy (akvizice). Systém akvizice lze také dekomponovat na statické a dynamické prvky a zejména charakterizovat okolí systému.

2 DEKOMPOZICE KNIHOVNICKÉHO SYSTÉMU

Dekompozicí rozumíme definování statických a dynamických prvků systému, které musí být kvantifikovány. Kromě toho také velmi podrobně zkoumáme a popíšeme okolí systému. Kromě toho vyhledáme vazby jednotlivých prvků a zejména se věnujeme zpětným vazbám.

Dekompozice knihovnického systému umožňuje dokonale a stručně charakterizovat knihovnu. Slouží jako východisko projektů nebo grantových zpráv.

Také nám umožňuje bezproblémově provádět změny v instituci v jednotlivých prvcích.

2.1 STATICKÉ PRVKY KNIHOVNICKÉHO SYSTÉMU

Statické prvky lze chápat jako „základní stavební kameny“ knihovny. Neexistuje knihovna bez dokumentů a zaměstnanců a jenom ve virtuální knihovně chybí budovy a některá zařízení.

2.1.1 Knihovní fondy

Knihovní fond je soubor primárních, ale i sekundárních dokumentů, který je opatřen selekčním aparátem (přístupová cesta k dokumentům). Selekční aparát tvoří katalogy a prvotní evidence (přírůstkové seznamy), v současné době báze dat záznamů o dokumentech.

Nejprve je nutno zjistit složení fondu. Rozlišit popisné a knihovní jednotky, roční přírůstek, kvantifikovat všechny druhy dokumentů - tištěné, auditivní (zvukové), audiovizuální (filmy, videokazety), periodika, normy, ochranné dokumenty, výzkumné zprávy, cestovní zprávy, multimédia, vysokoškolské práce, rukopisy, staré tisky, hudebniny, digitální dokumenty. Důležitá je i obsahová struktura fondu. Pokud při automatizovaném zpracování uvádíte ve věcném zpracování třídění Konspektu, lze použít tuto metodu k rychlému zjištění obsahu fondu.

2.1.2 Zaměstnanci knihovny

Počet zaměstnanců závisí na velikosti knihovny a na službách, které poskytuje. V malých knihovnách (do 20 000 svazků) pracuje mnohdy jeden knihovník. Vykonává sám všechny výše uvedené funkce. Otvírací doba knihovny je omezená. Ve velkých knihovnách je nutná dělba práce, která zejména absolventům vysoké školy přináší výhodu specializace.

Personál knihovny kvantifikujeme nejen podle počtu fyzických osob, ale zejména podle počtu pracovních úvazků. Dále uvádíme složení personálu podle vzdělání. Velmi zřídka se jedná pouze o základní vzdělání. Nejvíce zaměstnanců má

středoškolské vzdělání, ale málo z nich odborné. V současné době je nahrazují absolventi vyšších odborných škol. Řídící funkce knihoven jsou svěřovány vysokoškolákům – bakalářům a magistrům.

S rozvojem automatizace jsou v knihovnách zaměstnáváni systémoví knihovníci a informační specialisté.

2.1.3 Zařízení knihovny

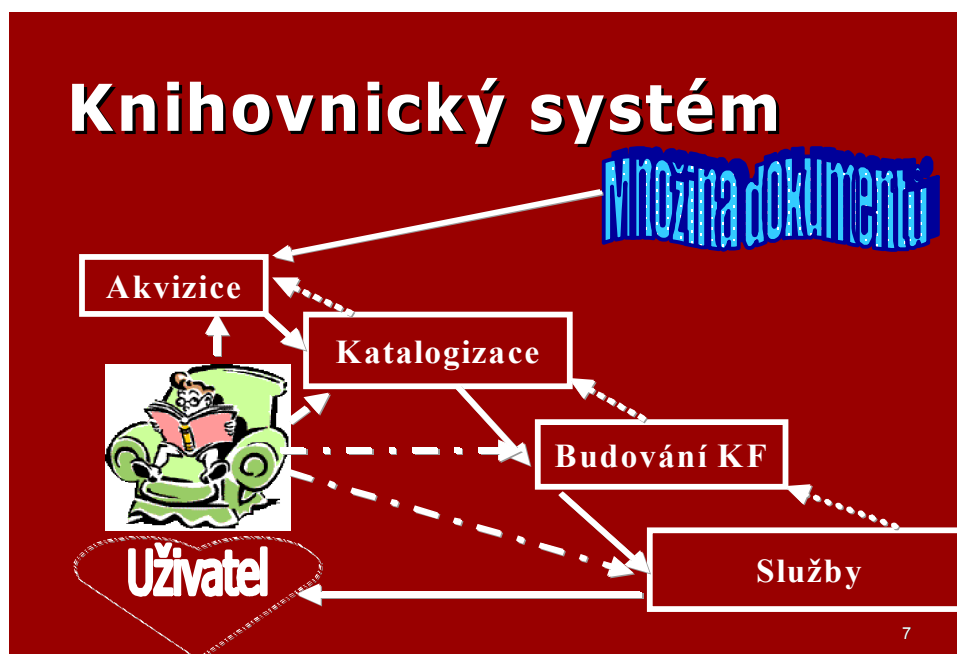
Opět je důležité, aby do dekompozice byly zahrnuty kvantitativní údaje: počet budov, celková plocha, plochy jednotlivých místností. Při rekonstrukci jsou přehledným pomocníkem plány budov. K vybavení knihovny patří nejen nábytek, orientační aparát, výtahy, dopravníkové systémy, prostředky ochrany dokumentů (brány, kamery), ale zejména údaje o počítačích a způsobu přístupu na internet. V knihovnách lze v počítačích mít pouze legálně zakoupený software: automatizovaný knihovnický a ostatní kancelářský software.

2.1.4 Čtenáři

Hlavním prvkem v knihovně jsou čtenáři. Vždyť pro ně většina knihoven získává, zpracovává, chrání a půjčuje dokumenty. Každý knihovník by měl znát strukturu čtenářské obce. Ve veřejných knihovnách věkové rozložení (dospělí, mládež, děti), v odborných knihovnách pak je nutno utřídit čtenáře (uživatelé) podle informačních potřeb do kategorií. Snahou každého knihovníka by mělo být získat do řad uživatelů služeb další čtenáře. Tito potenciální uživatelé spadají však při dekompozici do okolí systému.

2.2 DYNAMICKÉ PRVKY KNIHOVNICKÉHO SYSTÉMU:

Součástí dynamických prvků knihovnického systému jsou všechny činnosti (procesy) v knihovně. Základními procesy knihovnického systému jsou: akvizice, katalogizace, organizace knihovního fondu (ochrana a uchování) a knihovnické služby. Jejich vazby a zejména vazby se čtenářem jsou znázorněny na obrázku 1.

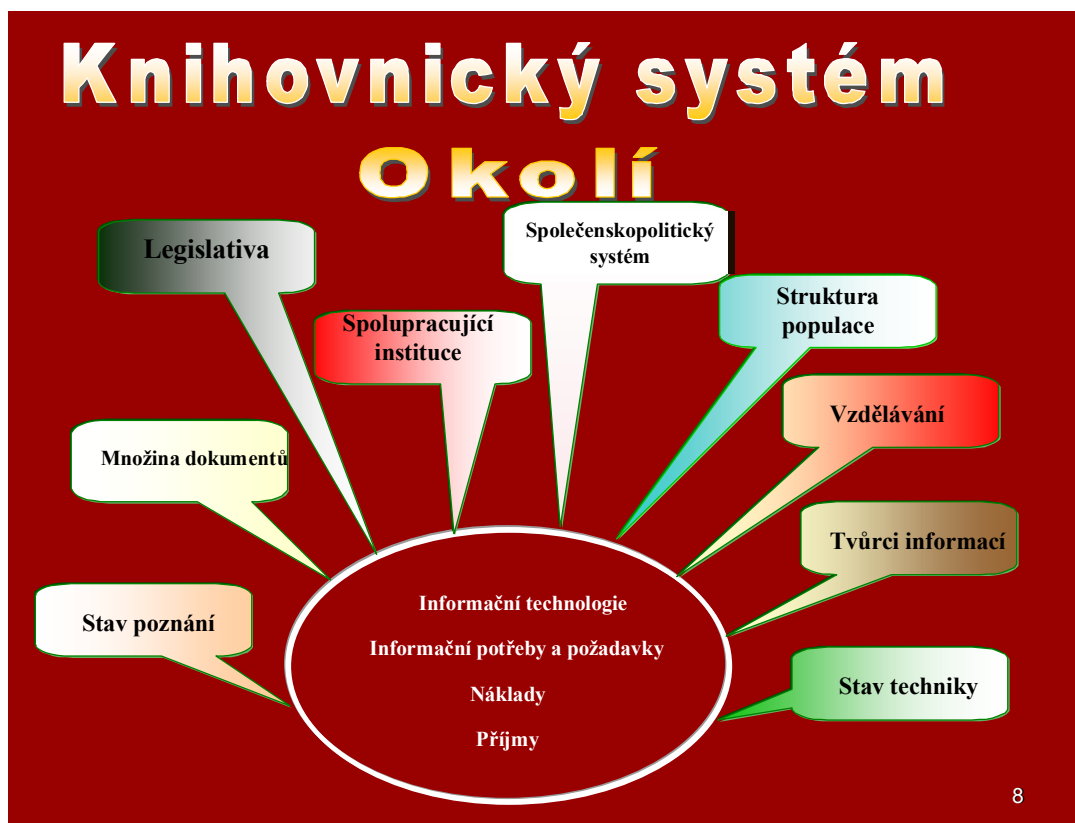

Obr.1 Dynamické prvky knihovnického systému

2.3 RELEVANTNÍ OKOLÍ KNIHOVNICKÉHO SYSTÉMU

Žádný systém nemůže existovat a fungovat sám o sobě. Je neustále ovlivňován faktory, které působí na funkce systému, jeho strukturu a chování. Faktory nelze měnit, ale je nutno se jim přizpůsobit a podle nich volit optimální funkci systému.

Mezi vzdálené složky okolí knihovnického systému lze zařadit společenskopolitický systém státu, který určuje systém řízení společnosti, národní důchod, systém vzdělávání. Činnost knihovny by se měla přizpůsobit stavu poznání ve světě, sledovat stav techniky. Ve veřejných knihovnách je nutné znát i strukturu populace, tedy potenciálních čtenářů. Mezi základní povinnosti knihovníka patří sledování knižního trhu, znalost tvůrců dokumentů a znalosti příslušné legislativy a jejího dodržování. K nejbližším složkám okolí knihovnického systému patří finance, které dostávají knihovny na svůj chod a na nákup knihovních jednotek a používané informační technologie. Ve výčtu složek okolí nesmí chybět knihovny a informační instituce, s kterými knihovna již spolupracuje či by měla spolupracovat.

Obr.2 Okolí knihovnického systému

3 KLASICKÁ KNIHOVNA, HYBRIDNÍ KNIHOVNA, DIGITÁLNÍ KNIHOVNA, VIRTUÁLNÍ KNIHOVNA

3.1 KLASICKÁ KNIHOVNA

Termín klasická knihovna je užíván pro knihovny bez automatizovaného knihovnického systému. I když se zdá, že počítače pronikly nejen do všech odvětví a soukromého života člověka, existuje stále více než 50% knihoven, které knihovnický software nepoužívají. Používané dokumenty jsou pouze analogové – tedy tištěné nebo audiovizuální, k jejich přečtení a přehrání není potřeba počítač. Uživatelé jsou závislí na otevírací době knihovny a vyhledávají v listkových katalozích.

Obr.3 Statické prvky klasické knihovny

Práce v knihovně vyžaduje velké množství manuální a duplicitní práce. Knihovník musí zapsat např. jméno autora mnohokrát za „život“ dokumentu v knihovně. Musí vytvořit a zejména zařadit katalogizační lístky do více katalogů, sám sledovat dodávky od dodavatele, lhůty výpůjček čtenářů, psát upomínky, sledovat rozpočet knihovny a poplatky čtenářů. V případě vyřazování dokumentu musí manuálně odstranit všechny katalogizační lístky, přeškrtnout dokument v přírůstkovém a místním seznamu, a zapsat ji do úbytkového seznamu. Je obtížné zjistit obsahovou strukturu fondu a vykazovat statistiky.

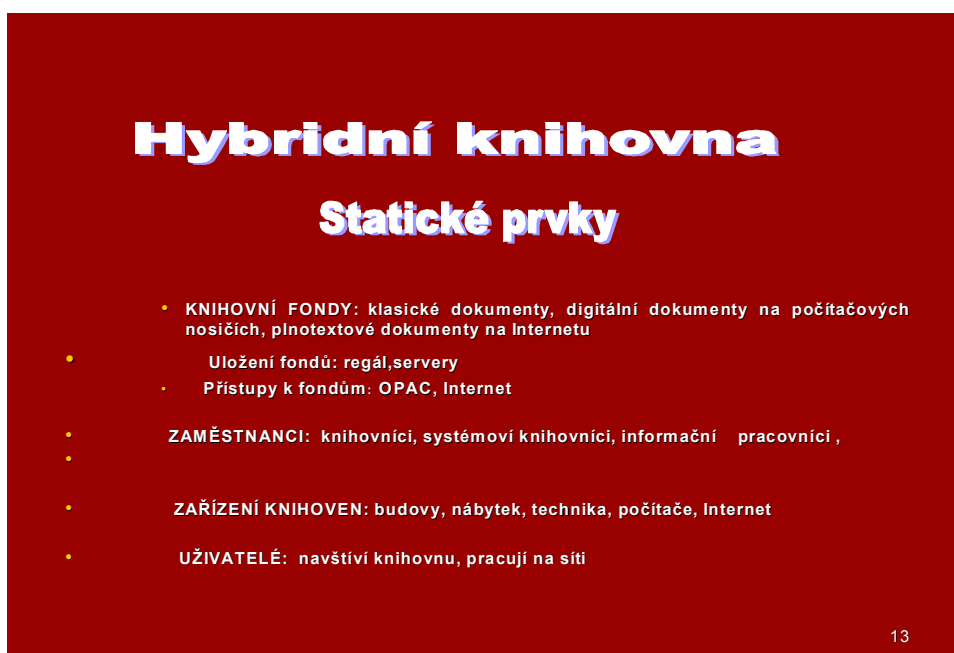

Obr.4 Dynamické prvky klasické knihovny

3.2 HYBRIDNÍ KNIHOVNA

Současný stav většiny knihoven nejlépe charakterizuje termín **hybridní knihovna**. Knihovna používá automatizovaný knihovnický software, je napojena na internet.

Fondy tvoří jak klasické tištěné dokumenty, zvukové dokumenty, audiovizuální dokumenty, tak i multimédia a zakoupený přístup k digitálním dokumentům.

Obr.5 Statické prvky hybridní knihovny

Dynamické prvky hybridní knihovny jsou podmíněné používáním počítačů. Samozřejmě jsou jednotlivé procesy navzájem spojeny jak vazbou přímou, tak i zpětnou. Odpadá manuální a duplicitní práce. Zejména při zpracování dokumentu, **údaj do počítače jednou uloží** a další podrobnosti o dokumentu pouze přidávám. Dokonce je žádoucí nevytvářet žádné záznamy, ale formou sdílené katalogizace je přebírat z jiných zdrojů. Také je usnadněna prvotní evidence (přidělování přírůstkových čísel a signatur), evidence čtenářů a následně tím i výpůjčky. Hybridní knihovny také zpřístupňují svým uživatelům digitální dokumenty, k nimž si zaplatí přístup. Mohou vytvářet i konsorcia a kupovat společně některé drahé databáze. V mnoha případech lze hovořit o službě 24/7. Tedy, že knihovna je k dispozici čtenářům 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Tento způsob doplňování knihoven bude v budoucnu velmi žádoucí a je možné, že podpoří existenci knihoven.

Obr.6 Dynamické prvky hybridní knihovny

3.3 DIGITÁLNÍ KNIHOVNA

Digitální knihovna není ve skutečnosti knihovnou v pravém smyslu slova. Je to instituce která získává, zpracovává, uchovává a zpřístupňuje digitální dokumenty. Digitální dokumenty vlastní, má je uloženy na svém serveru a uživatel má zajištěn přístup.

Digitální knihovna

Statické prvky

- **KNIHOVNÍ FONDY:** pouze digitální dokumenty
-
- **Přístup k fondům:** OPAC, WWW stránky
- **Uložení fondu:** servery v digitální knihovně
- **ZAMĚSTNANCI:** knihovníci, technici, systémoví knihovníci, informační pracovníci
- **ZAŘÍZENÍ KNIHOVEN:** budovy, nábytek, počítače, Internet
- **UŽIVATELÉ:** pracují na síti Internet

15

Obr.7 Statické prvky digitální knihovny

3.4 VIRTUÁLNÍ KNIHOVNA

Je definovaná jako knihovna bez zdí, bez hranic, bez papírových dokumentů. Virtuální knihovny umožňují svým uživatelům přístup k informacím v elektronické podobě v celosvětové síti. Dokumenty však nevlastní a je nutno počítat s pomíjivostí jejich vystavení na internetu. Virtuální knihovna je tedy rozcestník, který pouze navádí uživatele k místu uložení dokumentu.

Virtuální knihovna

Statické prvky

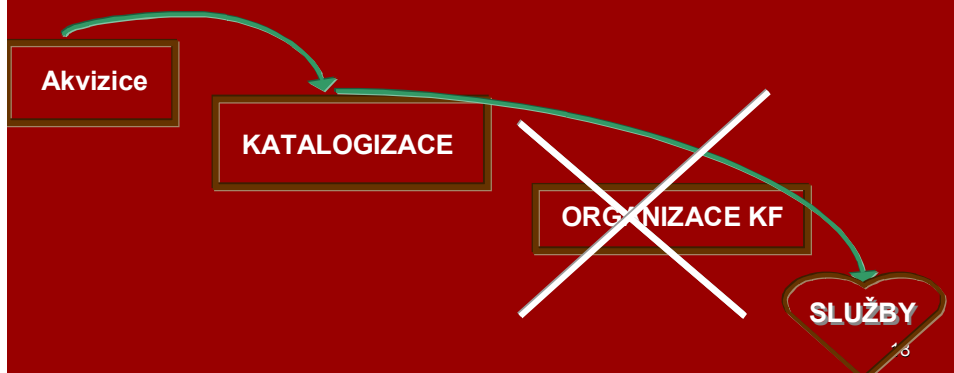
- **KNIHOVNÍ FONDY:** plnotextové dokumenty na Internetu
 - Přístup k fondům : WWW stránky
 - Uložení fondů: někde na serverech
- **ZAMĚSTNANCI:** webový správce
- **ZAŘÍZENÍ KNIHOVEN:** není
- **UŽIVATELÉ:** pracují na síti

17

Obr.8 Statické prvky virtuální knihovny

Virtuální knihovna

Dynamické prvky

Obr.9 Dynamické prvky virtuální knihovny

4 LITERATURA:

HANUŠOVÁ, K. - KLEINOVÁ, L. - KÖNIGOVÁ, M. Informační systémy pro III. roč. SKŠ. Praha: SPN 1986.

REYNOLDS, Dennis. Library automation: Issues and applications. New York: Bowker, 1985. 615 s. ISBN 0-8352-1489-3.